

TANULMÁNYOK

ISTEN GYERMEKE ÉS MUNKATÁRSA

„Teremté Isten az eget és a földet“ (1Móz 1,1). És miután az égen és a földön minden meg volt teremtve, a hatodik napon mondá az Úr: „Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra, ki uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon“ (1Móz 1,26). És teremtették sárból, napsugárból összegyúrva az ember.

Hogy éppen a hatodik napon történt-e az ember teremtése, az a vallásos hit szempontjából teljesen közömbös. Ami a bibliai teremtéstörténetben valóban fontos, az annak hangsúlyozása, hogy ez a világ nem az emberért teremtetett; a világ önmagáért teremtetett. Az ember ennek a teremtett világnak csupán alkatrésze, akire a világnak ugyan szüksége van, mert hiszen nélküle a világ nem volna „világ“, csak „töredék“, azonban éppen ezért az ember ennek a világnak nem is „központja“, hanem csak a sok között egyik alkotó tényezője. Ki van mérve a hatásköre, s meg vannak határozva képességei: lát, de nem élesebben, mint a sas; hall, de nem jobban, mint a ragadozók; jár, de csak lépésben; okos, de gondolatai a viszony, a tér, az idő és formái közé vannak szorítva.

Az ember nem korlátlan teremtménye Istennek. Isten szempontjából az ember csupán egyik teremtmény a sok közül, kinek helyzete a világegyetemben meg van határozva, és ki van jelölve: az ember soha más nem lehet, mint ember; sorsa sem lehet soha más, mint „emberi sors“. Isten előtt a világegyetem összes lényei mind egyenlők.

Ennek a nagy egyenlőségnek, minden létezés egyenlő fontosságának tudata az élet valódi boldogságának egyik titka.

Isten előtt mindnyájan egyenlők vagyunk. Ha van világrénd, akkor ennek a nagy egyenlőségnek a világrénd létezése a legtermészetesebb megokolása. A teremtett lények csupán helyzetre és működésre nézve különböznek egymástól, de egyiknek a helyzete és munkája föltételezi a másiknak a helyzetét és működését.

A lét annyi, mint bekapcsolódás a nagy világmindenségbe. Az él igazán, aki legerősebben benne van az életnek egyetemes nagy szövevényében. Mi a halál? Az élő kötelékek szétszakadása és megszűnése. Ha hiába lengedez számunkra a szellő, hiába nyílnak a virágok, és hiába

hívnek szerető szívek; ha már nem vonz és nem köt az élethez semmi: meghalunk. A halál az életnek megszűnése, az élet kötelékeinek elszakadása.

A lét annyi, mint élet; az élet annyi, mint létközösség; a létközösség pedig annyi, mint egyenlőség a munkában, a felelősségben, a boldogságban. Boldognak lenni annyi, mint hinni az egyetemes életnek e szent közösségében, a létnek e kötelező nagy egyenlőségében.

A világrend a maga változhatatlan örök törvényeivel nem akadály, hanem ellenkezőleg: legfőbb garanciája boldogságunknak. Ha életünk ötletszerű volna; ha sorsunk valóban „játszva emelne s mosolyogva verne le“; ha mi valóban csak játékszerei lennénk egy szeszélyes Istennek — ugyan mit tarthatnánk az életben jónak, szépségnek, élni érdemesnek? Szolgálni egyetlen kényurat? Vagy a pillanat gyönyörét? Az életet vagy a halált? Ha nem hihetnénk a világrend üdvösséget adni tudó erejében, akkor nem volna érdemes élni. Az élet minden értéke, minden gyönyöre és boldogsága saját önértékében van. Csúfoljátok ki a játékot, és nem fog szórakoztatni, tegyétek robottá a munkát, s átokká változtattátok azt, mondjátok, hogy az élet csak komédia, s elvettétek tőle a kedvünket.

Az élet tud gyönyör és tud teher lenni. Ha tudom, hogy létem boldogsága életemtől függ, egészen másként élek, mint ha azt tudom, hogy az én életem nem az enyém, hanem a másé és csak hordozom másnak a terhét. A szolgáságnak és megalázásnak mély megszégyenülése vesz erőt lelkemen, ha arra gondolok, hogy még ma is milyen sokan kétségbe vonják a létnek önértékét, s az élet evangéliuma helyett a halál evangéliumát prédikálják. Ha valóban igaz volna, hogy életünknek boldogságunkhoz nincsen semmi köze, mert nem cselekedeteink, hanem speciális üdvömléletben hitünk üdvözít; ha egész létezésünk s általában a világegyetem létezése nem volna egyéb Isten alkalmi elszórakozásánál, akkor Madách Luciferjével méltán kérdezhetnők: „Méltó-e ilyen aggasztánhoz e Játék, melyen csak gyermekszív hevülhet?“

Mi unitáriusok hiszünk a világrend örök törvényszerűségében. Eből következőleg hisszük, hogy a világrend egyetemes életében minden tényezőnek léte és munkája egyformán szükséges és fontos. E két hit-tételünk alapján mondjuk, és valóban hisszük is, hogy minden embertársunk testvérünk. Vagy hasonlattal szólva: mi mindnyájan gyermekei vagyunk az Atyának, ki teremtett, fenntart és igazgat mindeneket. De mondjuk azt is, hogy Istennek országa nem a túlvilágon van, hova csak halálunk után juthatunk el, hanem itt van ezen a világon, amelyben élünk; itt ebben a földi életben kell megtalálnunk boldogságunkat is.

Istennek országa e világon van, mert e világ úgy, amint megvan teremtve, Isten országa.

Pál apostol a Rómabeliekhez küldött levele 14,17-ben ezeket írta: „Az Isten országa nem evés, nem ivás, hanem igazság, békesség és Szent Lélek által való öröm.“ Ez a felismerés Lukácsnál (17, 20—21) így olvasható: „Isten országa nem szemmel láthatólag jó el. Sem azt nem mondják: imé itt vagy: imé amott van; mert az Isten országa ti bennetek van.“ Máté szerint (7, 21) Jézus ezt az igazságot ilyen formában is mondotta: „Nem minden, aki azt mondja nékem: Uram! Uram! megyen

be a mennyek országába; hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát.“ Isten országát azonban nem lehet kisajátítani csak az ember részére. Isten minden teremtett lénynek, az egész világegyetemnek az Istene, léte egyet jelent a világegyetem létevel. Állítjuk azt is, hogy Isten országa mindaz együttvéve, amit Ő teremtett, tehát az egész világmindenség. Isten országa s a teremtett világ egy és ugyanazon dolog. Isten szándéka nem valamely „külön“ világban valósul meg, mert ilyen külön világ nincs. Felfogásunk szerint összeegyeztethetetlen a világrend fogalmával és Isten bölcsességével az a gondolat, hogy legyen valahol a világ végén egy csendes, boldog hely, ami egészen más, mint ez a világ s ami nekünk mégis jó. Ez a felfogás a bűn-elméletből sarjadt, mely szerint, ha ez a teremtett világ maga a megtestesült bűn, akkor kell hogy legyen olyan hely is, ahol nincs bűn, hanem csupa erény van. Ez volna Isten országa, a mennyország.

Ezzel a gondolattal szemben igaza van Jézusnak, amikor azt tanította, hogy Isten nem egy külön erre a célra meghatározott helyet, tehát nem a mennyországot, hanem az egész világot teremtette avégre, hogy színhelye legyen dicsőségének.

Istent nem szabad velünk egyenlőnek gondolni. Isten országa a mi lelkünk is, de Isten országa az is, ami azon kívül van. Isten mindenütt és mindenben van, de úgy, hogy azért megmarad személyesnek és végtelennek; s hogy a *pántól* nem szűnik meg benne a *theos*. Mindenben észre kell venni Istent, mégpedig nemcsak mint jelenlevőt, hanem mint működőt. Nemcsak minden individuum, hanem minden mozgás, minden érlüktetés, minden leeső csepp, minden szellő, minden rezgő éterrészeske a működő Isten műve. E tünemények éppoly művei Istennek, mint ahogy ugyanazon Isten hozza létre a növények virágait és az állatok mozgásait. Mindnyájan Isten jóságából vagyunk, a kő csak úgy, mint a víz, az iszalag úgy, mint a fenyő, az állat éppúgy, mint az ember. Mert Isten maga a létezés, annak minden vonatkozásában. Ahol valami van, ott van Isten; és ahol Isten ott van, az mind az ő országa. Bennünk is, rajtunk kívül is. Mindenütt. Így és ilyennek látja a világot az, aki mindeneket lát.

Van azonban más látás is: az ember látása. Ez szűkebb, rövidebb, kevesebbet befogó és szegényes, van benne sok valóság, de van sok képzelet is, olyan szép, mint amaz. Ez a földi látás az emberé.

Ez a látás egészen más. Ami Istennek rend, összefüggés és harmónia, az az embernek véletlen, esetleges, zűrzavar. Nem mintha az ember jobban látna, hanem mivel az ember nem mindent lát. Egy világban élünk Istennel és mégis más a mi világunk s más az ő világa. Ami neki bizonyosság, az nekünk csak sejtelem, ami neki tény, az nekünk csak bölcsélet; ami neki fény, az nekünk csak remény; ami neki ragyogás, az nekünk csupán képzelet. Ővé az egész világ; miénk csak annyi, mennyit beíöle „a szív magába foghat“.

Gyönyörű dolog lehet Isten szemével nézni a világot s boldog birtokosa lenni a mindenség szent érzésének!

Meg lehet kísérelni megrajzolni ennek az isteni világlátásnak a képét. Meg lehet próbálni Isten szemével nézni ki emberi testünknek alakjain, De Isten szemével mi soha nem láthatunk. Mi nem vagyunk Isten,

hanem annál kevesebb is, más is; miként az Isten sem annyi, mint mi, hanem annál több is, más is. Más az Isten, s mások vagyunk mi. Isten szemével csak Isten lát. Mi emberek csak emberileg nézhetünk és láthatunk. Isten világképe az „egész kép“; az ember világképe ennek az „egésznek“ csak a sejtelve s a sejtelemből is némely ötletszerűleg észre vett résznek teljesen egyéniesen összekapcsolt vázlata. Az egészet csak sejtjük, de nem ismerjük. E sejtelmünk a világképünknek elmosódó szürke alapja. Ebbe a képbe értelmünk visz jelentést. Műveltségünkhöz képest igyekszünk megmagyarázni, hogy mi az és mire való.

Amott nem Isten gondolja bele a jelentést az egyetemes világképbe; ott a valóság önmagáért beszél. Emitt mi teremtjük meg világunkat, s azt annak tartjuk, aminek tartani képesek vagyunk. Az összességről való felfogásunk egészen egyéni. Ezt mi csináljuk tehetségünkhöz képest. A mi világképünk és életfelfogásunk annyiféle, ahányan vagyunk.

Istennek tulajdonképpen nincsen is világképe és életfelfogása. Istennek világa van. Világképe és életfelfogása csak nekünk embereknek van. A mi világképünk hangulatos, van benne sok érzélem, és van benne sok fogalom.

Mit jelent teremteni? A részeket szerves egésszé rakni össze. Miben legnagyobb Isten nagysága? Egy virágnak vagy valamely állatnak, egy csöpp víznek vagy talán valamelyik csillagnak mint alkatrésznek megteremtésében? Nem. Isten nagyságának legszentebb csodája: a világ egyetemben uralkodó egységes világrend, tehát: az egész. És mi a legnagyobb emberi bölcsesség? Az egység megértése. Az egység tetszik. Mert értelmünk kiolthatatlan logikai szükséglete: mindent egységbe foglalni. Az egységen érzett öröm a legfőbb logikai érzélem. A tagozottságon, a renden érzett öröm ebből folyik, mert a tagozottság és a rend csak mint az egység feltüntetése értékes. A megértésen érzett öröm és az egység öröme, mert megérteni annyit tesz, mint mindent egyből származtatni le, vagy mindent egyhez tartozónak ismerni föl.

Ha felebarátunk lelkét valóban meg akarjuk érteni, akkor érzelmeit kell hogy megmagyarázzuk. Az érzelemnek olyan magyarázatát kell megtalálnunk, amely az érzelem lelki állapotának tényleg megfelejtése.

Az érzelem lelki állapot. Az mármmost a kérdés, hogy mitől függnek érzelmeink.

Érzelmeink elsősorban testi állapotunktól függnnek. Az alkohol, az ópium, a bróm vagy a kloroform és egyéb külső hatások egészen megváltoztathatják a lelkiállapotunkat. Ez azt mutatja, hogy lelkiállapotunk — s így érzelmi világunk — kívülről, mesterségesen is kormányozható. Itt kell megemlítenünk a zene nagy hatását is. Ismeretes, hogy muzikális embereket megfelelő zenével tetszés szerinti érzelmeire lehet hangolni.

Érzelmeink másodsorban természeti környezetünktől függnnek. Mi olyan lények vagyunk, akik csak otthonunkban érezzük jól magunkat. Lelkünk harmóniáját csak az a táj tudja igazán megadni, amelynek minden rögje szívünkhöz nőtt, amelyik adta az első élményeket s ahol először éreztük magunkat boldognak.

A földnek lelke van, mely velünk együtt dobban; a táj arca megigéz, a kék ég ránk mosolyog. S mindez nem költői ábránd. Aki még

nem tudja, hogyan alakítja át lelkületünket a természet, az sétáljon egyet tavasszal az ébredő erdőben. Ott meg fogja érezni azt a delejes erőt, amely megújítja lelki képességeit a testi érzék határain túl is, és hallani fogja a képzelet ezerszínű meséjét, amelyet minden virágnak elmond a tavaszi fuvalom. Szemében az élet diadalával lesz tele a világ, földerül a föld, s egy szép teljesedő remény tölti be a szívet. Csak tavasszal és csak az ébredező erdőben van tele a levegő annyi szépséggel, annyi jósággal, hogy a benne megfürdő lelket az üdvösség gyönyörével tölti el. Csak a tavaszi erdő olyan üde, oly tiszta, hogy meghal benne minden, mi bűn... Ó, a földnek lelke van...

A föld fenséges gyönyöröknek és fertelmes borzalmaknak a helye: porba tud sújtani, és föl tud emelni az égig, meg tudja gyógyítani a bántatot, s belénk tudja fojtani a kacajt. A föld ígézetével nem fukar; virágait egyformán nyújtja jónak és gonosznak, áldásain egyként oszthat minden ember. Mérhetetlenül sok tanulság rejlik a természetben, mit mind megtanulni egy emberélet kevés. Az emberek egymással tülekedve, gyűlölködés, irigység és rosszakarat között pokollá igyekeznek tenni az örökkévalósághoz mérve alig percnyi életüket. Felebarátom, nem érzed szenvedélyeidnek törpeségét, indulataidnak alacsonyosságát, ha előnt a harag, s megfélemedezve magadról, gőgödben bántalmazni mered embertársadat? Megszédül az ember, ha gyűlölködő állhatatlan szenvedélyességét összeméri a világot fenntartó örök szeretettel... Ne vonulj el a világtól, ha lelked hordozni már nem bírod, menj a természet világába; ne akarj elszakadni emberi sorsodtól. Míg ember vagy, sorsod csak emberi, boldogságod is csak az lehet.

Érzelmünk harmadsorban a társadalmi körülményektől függnek. Az ember társas lény. Élete nem önmagáé, hanem egyúttal környezetéé is. Minden, amit tesz, csak egy mozzanat a társadalom egyetemes életében. Az egyén hat a társadalomra, a társadalom visszahat az egyénre. Életünk a kölcsönhatásnak hosszú sorozata. Társadalmi körülményeink folyton változnak, miként az emberek, akikkel naponként találkozunk. Az egyik megörvendeztet, a másik bosszant, az egyikért rajongunk, a másik gátol, az egyik ösztönöz, a másik csüggeszt, s mind e sok hatás nem egymásután következik be, hanem egyszerre. Lelkünk húrja még ki sem zengte magát, máris új húr pendül meg benne és ismét más, a végtelenségig. Egy örökké zúgó-búgó zongora lelkünk, melynek zenéjét benyomásaink váltogatják. E zenének dallamait életünk ritmusa szabályozza. Ha könnyen és jól élünk, lelkünk zenéje is könnyű és felszínes, ha küzdenünk kell a létért, lelkünk titkos mélységeiből soha nem hallott búvós hangok kerülnek elő. Az élet csodálatosan gazdag, mély és könyörületes. Ha megbánt, érzelmünk balzsamos zenéjével meg is békít. Amit közbeszédben úgy mondunk, hogy „megenyhít az idő“, az lelkünk érzelmeinek csöndes towarezgése. Lelkünk balzsamos zenéje mélységében egyenes arányban nő megpróbáltatásainkkal. Aki legtöbbet szenvedett, érzelmekben annak a lelke a legszínesebb és leggazdagabb.

Érzelmünket negyedszer tudásunk befolyásolja. A természeti környezet és a társadalom másként hat a műveltre, mint a műveletlenre. Mitől az egyik gyáván, félelemmel megremeg, az a másiknak büszke önértet, bátorságot kölcsönöz. A tudás nagy hatalom. Ha nem volna

tudásunk, ha eszünk nem működne, rabjai lennénk önmagunknak. Tudásunk azáltal, hogy megismeri és felhasználja, egyúttal meg is szabadít a fizikai hatalmaktól; felismerve a betegségeket, védi egészségünket, ki tanulmányozza a létfenntartás módjait, megkönnyíti boldogulásunkat; felfedezéseivel kényelmünket gyarapítja, találmányaival jólétünket fokozza. Tudásunk testi s lelki környezetünk fölé emel. E fölfelé törekvés az ember életének ösztönszerű igyekezete. E fölemelkedésben kimondhatatlan gyönyörűség van. Az embert tudása emeli e világnak minden más teremtménye fölé: ez büszkesége, ez szabadsága, ez boldogsága.

Ami pedig lelki tusánkat illeti, csak egy valami áll rendületlenül, néz és ítél. Hangja tisztán csengő, nem érzik meg rajta érzelmeinknek sem káosza, sem heve. Ez a titokzatos valami: lelkiismeretünk. Ezt nem befolyásolhatja sem testi, sem lelki állapotunk, sem környezetünk, sem társadalmi körülményeink, sem tudásunk, sem tehetségünk. Mi emberileg gondolkozunk és érzünk, lelkiismeretünk Istennek gondolata és ítélete bennünk. Miként Isten nem speciális teológiai fogalom, azonképpen a lelkiismeret sem kizárólagosan pl. erkölcsi tényező. Felfogásunk szerint a teremtett világban minden Istentől való és minden Istené; a lélek világában minden érzés és minden gondolat fölött áll a lelkiismeret.

A lelkiismeret nem csupán a legfőbb ítélőerő bennünk, hanem legvégső korlátozás is. A lelkiismeret nemcsak ítél, hanem egyúttal ösztönöz is, vagy visszatart, rábeszél vagy megvádol, jutalmaz vagy megbüntet. A lelkiismeret az élő Isten az emberben. „Boldog ember, aki nem jár gonoszak tanácsán, bűnösök útján meg nem áll, és az ő törvényeiről gondolkozik éjjel-nappal“ (Zsolt 1, 1). Szabadok vagyunk, mint a mérleg, melyet mozgásában semmi nem akadályoz. Ha életünket sorsunk harmonikusan terheli meg, és cselekedeteinkben sem több érzés nincs, mint amennyit a bölcs önfenntartás megkíván, sem több önzetlenség, mint amennyi okos mérséklettel tölünk kitelhet, akkor életünk mérlegének mutatója: lelkiismeretünk, a boldog megelégedés nyugodtságának érzését mutatja. A harmonikus életben Isten egészen velünk van. De ha életünk mérlege egyoldalúlag van megterhelve, sorsunk felbillen, s mi elkárhozunk. A helyes élet rendjét egészséges testi közérzetünk és tiszta lelkiismeretünk pontosan előírja és szabályozza. A jó egészség s a tiszta lelkiismeret az a két legfőbb tényező, amelyek testi és lelki világunknak kölcsönösen egymástól függő életében a rendet és a harmóniát jelzik. A jó egészség s a tiszta lelkiismeret a legdrágább kincsünk. Hiányozzék ezek közül valamelyik, s életünk egyensúlya megbillent. Boldogságunknak is ez a két legfőbb tényezője, minden egyéb csak ezek után következik. Unitárius életfelfogásunk alaptörvényei közé tartozik a jó egészség és a tiszta lelkiismeret ápolása és megőrzése. Tudjuk, hogy testi egészségünk életünk boldogságának éppoly fontos tényezője, mint tiszta lelkiismeretünk. Mert mi a boldogságot nem sajátítottuk ki a teológusok privát tulajdonának. Boldogságunk nem hittani ábrándozás, hanem élő, eleven valóság. Hiába minden ellenkező magyarázat, mi tudjuk, hogy sem a beteg ember nem boldog, sem az nem boldog, akinek nem tiszta a lelkiismerete. Azonban tudjuk azt is, hogy nem minden betegség halálos. Az emberi tudás ma már sok mindent meggyógyít, s a

jó egészség ápolásának ezerféle orvossága van. És azt is tudjuk, hogy vezekléssel a nem tiszta lelkiismeret is megtisztítható. Csakhogy a vezeklés a bűnös cselekedetet kell hogy jóvátegye, nem pedig az alázatot. Azt kell hogy jóvátegyük, amit elrontottunk. Nincs a világnak annyi imádsága, amennyi enyhíteni tudna egy olyan fájdalmat, amit durvaságunkkal okoztunk. De ha megalázva letöröljük a síróknak könnyeit; ha megosztjuk kenyerünket az éhezőkkel, egyszóval, ha mi nem szánkal vezeklünk, hanem őszinte jócselekedeteinkkel, akkor háborgó lelkiismeretünk is lecsendesíthető. Mert van testi betegség, és van lelki betegség; van testi gyógyulás, és van lelki gyógyulás. Minden testi baj lelki reakciót is von maga után, s minden lelki beteg fizikailag is szenved. Ennek megfelelőleg minden testi fájdalmat is kell enyhíteni, s minden lelki bánatot testileg is kell gyógyítani. Rossz orvos az, aki csak patikával gyógyít, és nem nyújt lelki vigaszt is; rossz lelkész az, aki örökké csak prédikál, s nem veszi észre, hogy a hallgatósága nem az ő bölcselkedésének a meghallgatása végett ment a templomba, hanem azért ment oda, mert ott Istennel akar találkozni. Jézus lelki világában ugyanazon „lelki elemek“ voltak meg, mint pl. Júdásában s mégis mennyire különböző világgép alakult ki lelkükben ugyanazon adatokból. Tehát mint kitűnik, a világgép egyéni műalkotás. A legtöbben nem is tudjuk, hogy tulajdonképpen milyen a világgépünk. Jó, ha saját szavainkkal vallást tehetünk hitünkről. Igaza van a szentírásnak: „Nem minden, aki ezt mondja: Uram! Uram! megyen be a mennyek országába, hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát“ (Mt 7, 21). Életfelfogását vagy el tudja mondani valaki, vagy sem, az teljesen másodrendű.

Furcsa valami az életünk. Körülöttünk a teremtett világ, melyben mi csak egyik tényező vagyunk a sok között, nem jobb és nem rosszabb, nem nagyobb és nem kisebb, mint a többi.

Sorsunk életünket hozzá illeszti az egyetemes világrendhez. Nekünk itt kell élnünk, és itt kell meghalnunk. Csak itt, e földön élhet és csak egy emberélet hosszig élhet; azután elmúlik; meghal. Teremtő Istenünkhöz képest mi helyhez és időhöz kötött s testi állapotunk, természeti környezetünk, társadalmi körülményeink, tudásunk meg lelki diszpozíciónk által meghatározott lények vagyunk. Isten korlátlan szabadságához és függetlenségéhez viszonyítva, mi nagyon is determinált lények vagyunk. Az egyetemes világrend determinál. Isten világában — az egész világban — mi nem vagyunk, nem tudunk más lenni, mint csak ember.

Hanem aztán ebben az óriási világmindenségben van egy hely, melyet Isten számunkra kijelölt. Ez a hely küzdelmeink és diadalaink, örömeink és bánataink helye: a föld — egészen a miénk. Itt mi vagyunk minden. A másik, a minden: Istennek világa. Ha az egyetemes világrendhez viszonyítva sorsunk meg is van határozva, emberi világunkban az elhatározás és a tett szabadsága a miénk.

Szabadok vagyunk-e? Nem és igen.

Isten világegyetemében, a világegyetem egyetemes örök rendjében nem vagyunk szabadok. Helyünk örök időkre ki van jelölve: ez a föld; létünknek is végzetes határ van szabva: egy emberöltőnyi idő. Létünk

négy részre tagolódik: míg gyermek, gyámoltalan, mint ifjú, óriás; férfikorában: ember a szónak teljes jelentése szerint; öregségében csupa merengés és csupa elmúlás. Létének sorrendjét össze nem cserélheti.

Felfogásunk szerint számunkra egy dolog szabad: ítélőerőnk, mely akaratomat tette készletti vagy attól visszatartja. A cselekvési lehetőségek közötti választásnak szabadsága a miénk. Mi akarhatunk is valamit, de ha ez elhatározásunk, hát nem is akarjuk azt. Az, hogy mit akarunk s mit nem akarunk, teljesen tőlünk függ. Szabadságunk abban áll, hogy akaratom egészen egyéni tulajdonunk. Jól értsük meg. Akaratom szabad, mert akaratom senki másától nem függ, csupán önmagától. Ha én igazán nem akarok valamit, nincs a világnak hatalma, amely engem akarni kényszeríthetne. Ebben áll akaratom egyéni szabadsága. Közvetlenül, egyenes viszonylatban akaratom egyes-egyedül csak tőlem függ. Lehetett volna Jézust arra kényszeríteni, hogy pl. megtagadja önmagát s — mondjuk — zsidó pap legyen? Bizony nem. A jellem az ember életének olyan várfala, amelyet a világnak semmiféle hatalma nem tud ledönteni. Természetesen a cselekvési lehetőséget cselekedettel, az elhatározást tettel, az akaratomat végrehajtással, a szándékot az eredménynyel nem szabad összetéveszteni. Az elhatározástól a megvalósításig hosszú az út. A szándék nem mindig olyan, mint a tett; a kivitelben a legnemesebb intenció is eltorzulhat. Aztán: minden cselekedetnél a siker a mérköző erőviszonyoktól függ. Éppen ezért Isten nem is a győzőnek, hanem a cselekvőnek adja a babért. A mi unitárius életfelfogásunk szerint nem a siker az élet értékmutatója, hanem a jó szándék. Mi Lessinggel azt mondjuk, hogyha Isten egyik kezében a sikert, a másikban a törekvést tartaná, leborulva a Mindenható előtt, mi a törekvést választanánk, mert tudjuk, hogy minket nem a célhoz érkezés, nem az eredmény boldogít, hanem a törekvés. Győzelmeink legedesebb része azon küzdelmek emléke, amelyekkel azokat kivívtuk. Mi nem hirdetjük, hogy: *Vae victis!*, mert tudjuk, hogy csak a törekvés a miénk, a siker Istené; miért is nem a legyőzötteknek jaj, hanem a törekedni lustáknak, a jószándék kicsúfolóinak jaj!

Azon ítélőerő, amelynél fogva mi önelhatározásunkból választhatunk jó és rossz között, tulajdonképpen nem egyéb, mint jellemünk öntudatossága. Tehát nem valamely misztikus képesség mibennünk, hanem egyéniségünk természetes tulajdonsága. Akaratom akkor szabad, ha ismerem önmagam, a döntés előtt pontosan össze tudom mérni képességeimet az elvégzendő feladattal, s aztán egyfelől a munka, másfelől az erő és képességi viszonyok teljes ismerete alapján, a felelősség teljes tudatában dönthetek arról, hogy a rám váró munkát vajon a siker reményében kezdhethetem-e meg, avagy képességeim nem elegendők, s így sikertelenségem józan megítélés szerint előre látható.

A mi unitárius felfogásunk szerint ez a tétel: „az akaratom szabad“ nem azt teszi, hogy az ember szabadon akarhat bármit, s adott tényeket és lehetőségeket mellőzve, a körülményekben elő nem készített új lehetőségeket, vagyis csodákat teremthet. Azzal, hogy hiszem akaratom szabadságát, nem állítottam, hogy hiszem saját mindenhatóságomat is. Az akaratom szabadság legfőképpen önismeret. Ha önismeretem alapján úgy találom, hogy valamit nem szabad megtennem, mert az rám káros hatású

lehet, és e gondolatom következtében azt nem is cselekszem; viszont ha valami mást helyesnek és szükségesnek tartok, s e meggyőződésem alapján meg is cselekszem, életem szabad akaratommal. Akartam az egyik dolgot, mivel úgy találtam, hogy az jó, s nem akartam a másikat, mert azt meg rossznak tartottam. Választhattam jó és rossz között, és én saját cselekedeteimért lelkiismeretemnek tartozó őszinte felelősségem tudatában, önismeretem s a külső tények ismerete alapján, egyik esetben így, a másik esetben amúgy döntöttem. Ezt nevezzük mi a választás vagy döntés egyéni szabadságának. Ez unitárius felfogás szerint az akarat szabadsága.

Szabad-e tehát mindenkinek az akarata? Nem. Csak annak van szabad akarata, aki ismeri önmagát, ismeri körülményeit, s van elég erős lelki bátorsága ezen objektív ismereteit életében nyíltan és őszintén fel is használni. Csak annak az embernek van szabad akarata, aki sem körülményeinek, sem önmagának nem rabja. Csak az szabad, aki önmaga fölé tud emelkedni.

Igaz, hogy érzelmeink tengere örökké viharzik, s a tengert a hajós nem tudja lecsillapítani. De a tengerjárást ki lehet tapasztalni, okos tengerész sem a szelekkel, sem a hullámokkal szembe nem fordítja vitorlát. Mi is sok bajt elkerülhetnénk, ha igazán ismernénk önmagunkat, s mielőtt valamihez kezdenénk, az emberileg is áttekinthető összes lehetőségeket kellő alapossgal mérlegelnénk. A mi unitárius hitünk szerint csak e két föltétel — önismeret s körülményismeret — alapján lehetséges igazi akaratszabadság. Enélkül sorsunk valóban játszva emel s mosolyogva ver le. Aki önmagának s a körülményeinek az ismerete nélkül határoz, az vaktában dönt, s rábízta magát a véletlenre. De aki nem akar pusztá játékszer lenni sorsa kezében, hanem életének önértéket tulajdonít, amelyet az Úr rábízott s egykor számon fog kérni tőle, az könnyelmű nem lehet. A fatalizmus pedig vétkes könnyelműség.

Az akaratszabadság nem pusztá elmélet, amit szabad el is fogadni, de lehet tagadni is, hanem súlyos, végzetes felelősség. Mert az élet nem a miénk. Isten adta, s majd ő is kéri vissza. Az élet drága kincs, melynek őrzői és gondozói vagyunk halálunk órájáig. Az élet nem játék, hanem terhes kötelesség. Az élet önérték. Az tehát, hogy hogyan éljünk, nem egyéni tetszésünkre van bízva. Nekünk kötelességünk helyesen élni. Mert mi nem saját tetszésünk végett vagyunk. Nekünk kijelölt helyünk van a világegyetemben; az egyetemes világrend tőlünk is függ. Életünkért mi nemcsak önmagunknak, hanem az egész világnak felelősek vagyunk. Ha mi hibásan élünk: meglazult egy csavar a lét óriási gépezetében, s Isten atyai arcán mosoly helyett könnycsepp barázdál végig. Mi nem élhetünk akárhogyan.

Ezért mondotta Jézus: „Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes!” (Mt 5,48). Ez a mi legfőbb evangéliumi parancsolatunk.

Világképünk csak addig köt, amíg rabja vagyunk. Mihelyt felülemelkedünk rajta; mihelyt öntudatunk tud szabadon mérlegelni, s a világ szava helyett van bátorsága lelkiismeretére hallgatni; mihelyt nemcsak a mi önző kicsinyes ábrándéletünket éljük, hanem az egész

világegyetem életét is; ha szívünkben Isten lelke dobban s a segítségre szoruló előtt nem megyünk el részvétlenül; mihelyt úgy tudunk élni, hogy Pál apostollal mi is elmondhatjuk: „Élek többé nem én (az önző ember), hanem él bennem a Krisztus“ (Gal 2,20); mihelyt érezzük, hogy az igazi lét annyi, mint egybekapcsolódás minden létező közös létezésével; mihelyt azt érezzük, hogy minden, ami van, társunk; mihelyt megérettük a mindezt átfogó egyetemes szeretetnek gondviselő hatalmát, s meg tudunk hajolni bűnbánó töredelemben, és ha tiszta a lelkiismeretünk, tudunk felemelt fővel járni még a csapások megpróbáltatásai között is; mihelyt nemcsak kőből és téglából építünk házat Istennek, hanem saját lelkünket is Isten házává avattuk; mihelyt van elég erkölcsi erőnk és szabad akaratumk akarni is, tenni is a jót; mihelyt éppoly joggal tartjuk magunkat Isten fiainak, mint amily joggal az ember fiainak mondatunk, megnyílt számunkra Isten országa.

Mi vagyunk saját életünknek a gondviselői. Aki közülünk meg van róla győződve, hogy élete nemcsak az övé, hanem egyszersmind mindenkié, aki éppen azért úgy bánik azzal, hogy abból neki magának is, másoknak is a legtöbb boldogsága származzék. Tehát: aki érzi s tudja, hogy élete nem öröm, nem büntetés, nem robot, hanem szent kötelesség. Aki érzi és tudja, hogy benne Isten, a világegyetem s ő maga egy egységes egésszé kapcsolódott össze. Akinek lelke együtt dobban az egész világ lelkével; aki testvér mindenkivel; aki nem kér többet, mint amennyit ad; akivel együtt lenni olyan jó; aki mindig gondot visel.

Íme Isten gyermeke, aki teremtetett Istennek képére és hasonlóságára. Íme az ember, Isten munkatársa, aki mindnyájunk lelkében megvalósulásra vár.*

Dr. BORBÉLY ISTVÁN

* Rövidített szöveg.

A VALLÁS ALAPJA

Ismeretes Martineau Jakab angol teológusnak az a megállapítása, hogy az unitárius hit alapja a józan ész. Történelmünk valóban azt bizonyítja, hogy a józan ész az unitárius vallásos gondolkodásban az alkotó tényező szerepét töltötte be, amely folyton ösztönzött, sarkallt, vagy pedig egyszerűen sodort, vitt magával előre a fejlődés útján.

Az 1673. és az 1699. évi kolozsvári zsinat 6., illetve 1. tétéle ezt mondja: „A keresztény vallás körül támadott nézeteltérésekben a zsinór-mérték a szentírás, de a *bíró a józan ész*.“ Az 1695. ádamosi zsinaton többek között a következő tétéleket vitatták meg:

a) „Isten valóságos megismerését az ember a *józan ész* által a szentírásból tanulja meg“ (3. tétel).